

Teterycz-Puzio, Agnieszka

Kilka uwag o działalności politycznej księżnych krakowskich w okresie rozbitcia dzielnicowego

Res Historica 26, 9-29

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KILKA UWAG O DZIAŁALNOŚCI POLITYCZNEJ KSIĘŻNYCH KRAKOWSKICH W OKRESIE ROZBICIA DZIELNICOWEGO

W 1138 r. zaczął się niespokojny okres w polityce książąt polskich okresu średniowiecza. Na mocy statutu Bolesław Krzywousty podzielił swoje księstwo na kilka dzielnic. Bez względu na to, jaki był jego zamiysł odnośnie do roli seniora i stanowiska młodszych synów, większość książąt pragnęła objąć rządy zwierzchnie, a najwyraźniejszym tego przejawem było dążenie do opanowania Krakowa jako symbolicznego centrum państwa, stolicy księstwa senioralnego. Marginalnie traktowana jest rola księżnych, żon książąt walczących o Kraków bądź panujących w Krakowie. W momentach kryzysów politycznych ze swej dużo słabszej pozycji, niż książęta zabiegający o Kraków, musiały walczyć o władzę i księstwo dla swych synów, jak Helena żona Kazimierza Sprawiedliwego czy Grzymisława żona Leszka Białego. Księżne zabiegały o poparcie polityczne, tworzyły własne stronnictwa i włączały się w wielką politykę książąt polskich oraz w politykę małopolskich możnych, m.in. poprzez wykorzystanie nieporozumień między możnowładztwem małopolskim, wśród którego następował coraz wyraźniejszy podział na możnowładztwo sandomierskie i krakowskie¹.

Niewątpliwie czynnie uczestniczyła w życiu politycznym Agnieszka (ur. około 1108–1113, zm. 24 lub 25 I 1160–1163²), żona pierwszego seniora Władysława II, księżna o dużych aspiracjach politycznych związanych zapewne z jej cesarskim pochodzeniem. Nie lubił jej Mistrz Wincenty — określił ją jako gorszą od wszystkich dzikich zwierząt³. Ambitna kobieta nakłaniała Władysława II do walki z młodszymi braćmi i objęcia władzy nad ich dzielnicami, jednak nie zabiegała o poparcie możnych, co sugeruje jej konflikt z Piotrem Włostowicem. Opuściła Polskę po krótkim oblężeniu w Krakowie, idąc w ślady męża⁴.

¹ A. Teterycz-Puzio, *Geneza województwa sandomierskiego. Terytorium i miejsce w strukturze państwa polskiego w średniowieczu*, Słupsk 2001, s. 109–136 ostatnio T. Giergiel, *Rycerstwo ziemi sandomierskiej. Podstawy kształtowania się rycerstwa sandomierskiego do połowy XIII w.*, Warszawa 2004. Pominięta została postać żony Władysława Łokietka, ostatnio na jej temat A. Marzec, *Domina terrae Sandecensis. Rola polityczna królowej Jadwigi Łokietkowej w kontekście jej związków z dostojnikami małopolskimi (1305–1339)*, „Kwartalnik Historyczny” 2000, t. 107, z. 1, s. 3–23.

² K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, Wrocław 1973, s. 40, 42.

³ *Cronica Petri Comitis Poloniae accedunt carminis Mauri fragmenta*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica. Nova series* [dalej: MPH, n. s.], wyd. M. Plezia, t. 3, s. 15 *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika Polska*, MPH, n. s. [dalej: Mistrz Wincenty], wyd. M. Plezia, t. XI, lib. 3, 26–27, s. 119–120.

⁴ R. Grodecki, *Agnieszka*, PSB 1935, t. 1, s. 31.

Obie żony Bolesława Kędzierzawego nie angażowały się w życie polityczne, przynajmniej nie zachowały się o tym żadne informacje. Pierwsza żona — Wierchosława (ur. około 1124, zm. przed 1160) była córką Wsiewołoda, księcia nowogrodzkiego, wnuczką Włodzimierza Monacha⁵. O drugiej żonie Bolesława — Marii (zm. po 1167)⁶ znajdujemy jedyną informację w tzw. zapisie złockiej, dotyczącej zamiany dwóch wsi z kapitułą krakowską, gdzie jest wzmianka o podziale ziem Henryka Sandomierskiego: *Cuius terre portio in tres partes diuisa est*⁷, z których największa — z Sandomierzem i prawdopodobnie z Lublinem — przypadła Bolesławowi Kędzierzawemu⁸, Kazimierz zaś dostał Wiślicę⁹. Zdaniem T. Lalika trzecią część dzielnicy Henryka otrzymała właśnie Maria, żona Bolesława¹⁰, chociaż źródła nie potwierdzają pobytów Marii w Sandomierzu.

Aktywność żon książąt panujących w Krakowie wzrosła od schyłku XII w. Księżna krakowska Helena (ur. w latach czterdziestych XII w., zm. między 1202–1206)¹¹ musiała czynnie włączyć się do polityki po śmierci Kazimierza Sprawiedliwego, który osierocił dwóch małoletnich synów: Leszka i Konrada. O Helenie bardzo pochlebnie wyrażał się Mistrz Wincenty, pisząc że wyróżniała się zaletami umysłu: *mulier super muliebrem serum prudentissima*¹². Kronikarz znał księżnę osobiście, o czym np. świadczy dokument Kazimierza Sprawiedliwego z 1189 r. w sprawie nadania dóbr pabianickich dla kapituły krakowskiej, gdzie obydwójce występują na liście świadków¹³. Jan Długosz podawał, że księżna była córką Rościśława, księcia smoleńskiego i ten pogląd przyjął O. Balzer, natomiast T. Wasilewski, opierając się na przekazie Mistrza Wincentego o bracie księżnej Konradzie III Otto, księciu Brna i Ołomuńca, uznał, że ojcem Heleny był

⁵ K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa 1991, s. 228–230.

⁶ *Ibid.*, s. 230.

⁷ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, t. 1, Warszawa 1974 [dalej: KDKK], nr 1.

⁸ Lublin obok Sandomierza Bolesławowi przypisuje K. Buczek, *O dzielnicy księcia Henryka Sandomierskiego*, „Przegląd Historyczny” 1970, t. 41, s. 701.

⁹ Bezpośrednio źródła nie podają informacji o rządach Kazimierza Sprawiedliwego na terytorium wiślickim. Te rządy sugeruje dokument wystawiony na wiecu w Milicy z 1173 r. dla Zagości (*Kodeks dyplomatyczny Polski*, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz [dalej: KDP], t. 3, nr 6, Warszawa 1958), która znajdowała się na terytorium kasztelanii czechowskiej, a więc w ziemi wiślickiej.

¹⁰ T. Lalik, *Sandomierskie we wcześniejszym średniowieczu. Prowincja, księstwo, województwo*, [w:] *Studia Sandomierskie*, red. T. Wąsowicz, J. Pazdura, Warszawa 1967, s. 68. Choć zdania historyków są podzielone, np. K. Buczek uważał, że trzecią część dzielnicy Henryka (Żarnów, Małogoszcz, Skrzynno) dostał Mieszko Stary lub też jego drugi syn Stefan (zm. ok. 1179 r.). K. Buczek, *op. cit.*, s. 701; T. Giergiel (*op. cit.*, s. 75–76) uważa, że ziemie te dostał być może Odon, syn Mieszka Starego.

¹¹ K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 266–268.

¹² Mistrz Wincenty, lib. 4, 23, s. 182.

¹³ KDKK, t. 1, nr 4.

książę znojemski Konrad II, a matką Maria, rodzona siostra Heleny, królowej węgierskiej (żony Beli II Ślepego)¹⁴. S. Kętrzyński ze względu na to, że dzieci Kazimierza rodziły się po kilkunastoletniej przerwie, uznał istnienie dwóch żon Kazimierza o imieniu Helena¹⁵.

Helena po śmierci Kazimierza w 1194 r. walczyła o regencję w imieniu starszego syna Leszka i przeciwstawiała się odsuwaniu jej od wpływu na rządy w dzielnicy krakowskiej. Według relacji Mistrza Wincentego księżna razem z możnowładcami krakowskimi sprawowała regencję, początkowo rzeczywiście biorąc czynny udział w rządach, np. mianując i usuwając urzędników. Najwyraźniej jednak samodzielność księżnej nie spodobała się możnym krakowskim. Biskup krakowski Pełka i wojewoda krakowski Mikołaj przejęli „troskę o państwo”, a urzędy obsadzili „najwierniejszymi”¹⁶. Jan Długosz wspominał o zastrzeżeniu, iż Helena w sprawach publicznych nie mogła podejmować żadnych decyzji bez rady i zgody biskupa Pełki i wojewody Mikołaja¹⁷. Pozycja księżnej wdowy na dworze była coraz słabsza, chociaż formalnie pozostawała w składzie regencji. Niezadowolona z odsunięcia od władzy pomogła około 1198 r. Mieszkowi Staremu opanować Kraków za cenę uznania swoim następcą jej syna Leszka Białego i wraz z synami przeniosła się do Sandomierza, gdzie być może pozostała aż do śmierci¹⁸. Wkrótce Mieszko Stary stracił tron wskutek sporu z Mikołajem i Pełką, ale już w 1201 r. doszedł do porozumienia z wojewodą krakowskim i powrócił do Krakowa¹⁹.

Trudno odtworzyć grono sandomierskich współpracowników księżnej. Niewątpliwie sojusznikiem księżnej był wojewoda sandomierski Goworek, choćby z powodu łączącej ich niechęci do polityki wojewody krakowskiego Mikołaja, czego przejawem ze strony Goworka było prawdopodobnie celowe spóźnienie z pomocą Mikołajowi w bitwie nad Mozgawą w 1195 r.²⁰. Stanowisko Goworka być może odzwierciedlało niechętny stosunek Sandomierzan do polityki możnowładztwa krakowskiego. Zdaniem K. Górskiego konflikt między Mikołajem a Goworkiem wyrósł m.in. na gruncie politycznym, bowiem Mikołaj był zwolen-

¹⁴ T. Wasilewski, *Helena, księżniczka znojemska, żona Kazimierza II Sprawiedliwego*, „Przegląd Historyczny” 1978, t. 69, z. 1, s. 115–120; K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, s. 266–267.

¹⁵ S. Kętrzyński, *Na marginesie „Genealogii Piastów”*, „Przegląd Historyczny” 1931, t. 29, s. 202–202.

¹⁶ Mistrz Wincenty, lib. 4, 23, s. 182.

¹⁷ J. Długosz, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, Warszawa 1971, lib. V i VI, Warszawa 1973, s. 208.

¹⁸ Z. Budkowa, Z. Perzanowski, *Helena*, PSB 1960–1961, t. 9, s. 359.

¹⁹ K. Ożóg, *Mieszko III Stary*, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. S. Szczur, K. Ożóg, Kraków 1999, s. 113–115.

²⁰ J. Wyzozumski, *Goworek*, PBS, t. 8, s. 389–390.

nikami podbojów na Rusi, co mogło przyczyniać się do odwetowych najazdów Rusinów i zniszczeń terytorium sandomierskiego. Goworek przypuszczalnie opowiadał się za przymierzem z księciem halickim Romanem Mściśławiczem²¹, być może z powodu własnych posiadłości usytuowanych na terenie ziemi sandomierskiej²². Prawdopodobnie Goworek, widząc trudności w porozumieniu się z możnymi krakowskimi, zaczął wiązać plany zrobienia kariery politycznej z osobą księcia Leszka Białego. Poparty przez możnych sandomierskich przypuszczalnie wystąpił z inicjatywą przeniesienia wdowy i młodych książąt z Krakowa do Sandomierza. Do ówczesnej elity sandomierskiej popierającej Helenę mógł należeć oprócz Goworka komes Jakub, prawdopodobny ówczesny kasztelan sandomierski²³.

W 1202 r. możni krakowscy powołali na tron Leszka Białego, rezydującego w tym czasie w Sandomierzu, stawiając warunek usunięcia Goworka ze stanowiska wojewody. Leszek warunek odrzucił. Niewykluczone, że na decyzję młodego księcia miała wpływ jego matka, związana z sandomierskim możnowładztwem i zaniepokojona wzrostem pozycji panów krakowskich. W ówczesnych układach znalazła odbicie pozycja terytorium sandomierskiego jako terytorium dziedzicznego Leszka Białego w odróżnieniu od części krakowskiej, senioralnej. Zdaniem S. K. Kuczyńskiego również Konrad przebywał u boku Heleny, zaś na Mazowsze, rządzone początkowo przez wojewodę Krystyna, przeniósł się po śmierci matki między latami 1202–1206²⁴. Nie jest pewne, czy Helena doczekała śmierci Mikołaja i powrotu Leszka do Krakowa w towarzystwie Goworka, który został kasztelanem krakowskim²⁵. W dokumencie wystawionym w 1206 r. *dux Poloniae* Leszek wspomina ją jako zmarłą, zalecając cystersom sulejowskim modły za jej duszę²⁶.

Zbliżoną rolę polityczną wypadło odegrać żonie Leszka Białego Grzymiśławie (ur. między 1185 a 1195, zm. 1258)²⁷, córce księcia łuckiego Ingwara,

²¹ K. Górski, *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” 1926/1927, t. 8, s. 71.

²² O posiadłościach Rawiczów — J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów w wiekach średnich*, [w:] *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Hertel, J. Wroniszewski, Toruń 1987, s. 79–80; idem, *Ród Rawiczów. Współrodowcy Warszawiców i Grotowiczów*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1994, t. 86, z. 1, s. 114–115, 147.

²³ *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski* [dalej: KDM], t. 2, Kraków 1886, wyd. F. Piekosiński, nr 375–1198 r. *comes Jacobus Sundemerensis*.

²⁴ S. K. Kuczyński, *Pieczerce książąt mazowieckich*, Wrocław 1978, s. 29.

²⁵ *Kronika wielkopolska*, MPH s. n., t. 8, wyd. B. Kürbis, s. 76–78.

²⁶ KDM, t. 1, nr 4.

²⁷ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, wyd. M. Górny, Poznań 2001, s. 28–29.

która również musiała bronić władzy małoletniego syna²⁸. Podobnie jak Helena sprawowała — po śmierci męża w 1227 r. — rządy regencyjne w czasie małoletności syna w oparciu o możnowładztwo małopolskie. W 1228 r. zjazd w Cieni²⁹ usankcjonował objęcie tronu krakowskiego przez Władysława Laskonogiego. Jednak książę wielkopolski z powodu walk z bratankiem Władysławem Odonicem przekazał rządy w Krakowie (zachowując nadal formalnie prawa monarsze)³⁰ księciu śląskiemu Henrykowi Brodatemu, od którego Grzymisława uzyskała gwarancję bezpiecznego panowania w dzielnicy sandomierskiej. Najgroźniejszym przeciwnikiem Grzymisławy był niewątpliwie brat jej zmarłego męża Konrad Mazowiecki. Podobnie jak Helena również Grzymisława wykorzystwała konflikty krakowsko-sandomierskie i oparła się na możnowładztwie związanym z ziemią sandomierską.

Zmianę postawy książęcej można zauważyć, śledząc jej tytułaturę i otoczenie. W marcu 1228 r. w dokumencie dla klasztoru cystersów w Jędrzejowie, gdzie wystąpiła jako *ducissa Polonie*, u jej boku pojawili się urzędnicy obu małopolskich ziem: wojewoda sandomierski Pakosław, wojewoda krakowski Marek, kasztelan sandomierski Jakub, kasztelan wiślicki Mściwój, kasztelan małegojski Dobiesław, kanclerz Mikołaj, podkanclerzy Mateusz, kasztelan lubelski Wojciech, kasztelan polanicki Mirosław i inni³¹. Dokument na wiecu w Skaryszewie dla klasztoru cystersów w Henrykowie wystawiła Grzymisława *Dei gratia ducissa Cracovie*, jako świadkowie wystąpili wojewoda (sandomierski) Pakosław, wojewoda (krakowski) Marek oraz kasztelan wiślicki Mszczuj³². W dokumencie z marca 1228 r. Grzymisława w tytułaturze wymieniła już obie małopolskie ziemie (*Grimislava Cracovie Ducatrix et Sandomirie*)³³, podkreślając także odrębność rycerstwa ziemi krakowskiej i sandomierskiej: *tota Cracoviensi et Sandomiriensi milicia pro eo testimonium per hibente*³⁴. Zaczynał się okres zamieszek politycznych w Małopolsce, utrzymanie władzy dla małoletniego Bolesława stawało się

²⁸ J. Wyrozumski, *Grzymisława*, PSB, t. 9, s. 122.

²⁹ KDKK, t. 1, nr 19, 20.

³⁰ K. Ozóg, *Władysław III Laskonogi*, [w:] *Piastowie*, s. 127.

³¹ KDM, t. 1, nr 11.

³² D. Karczewski, *Nieznany dokument książęcej krakowskiej Grzymisławy z roku 1228. Przyczynek do najwcześniejszego uposażenia klasztoru Cystersów w Henrykowie*, [w:] *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane profesorowi Januszowi Bieniakowi w 70 rocznicę urodzin i 45-lecie pracy naukowej*, red. A. Radziwiński, A. Supruniuk, A. Wroniszewski, Toruń 1997, dodatek źródłowy, s. 98.

³³ *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, wyd. J. K. Kochanowski, t. 1, Warszawa 1919 [dalej: ZDMaz], nr 254; KDP, t. 1, nr 254.

³⁴ KDP, t. 1, nr 19; Badania E. Lenard (*Elita społeczna ziemi krakowskiej i sandomierskiej w pierwszej połowie XIII w. Próba analizy statystycznej*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1978, t. 23, s. 58–62) nad listą świadków w dokumentach małopolskich z pierwszej połowy XIII w. potwierdzają tezę o poparciu Bolesława Wstydliwego przez obie małopolskie grupy rycerskie.

coraz trudniejsze. Widać zmianę polityki książęcej, która zrezygnowała z tytułu władcy krakowskiego, rozumianego ponaddzielnicowo jako tytuł księcia mającego szersze aspiracje polityczne³⁵. Księżna przejściowo występowała jako władca krakowsko-sandomierski, co z pewnością oznaczało utrzymywanie się odrębności terytorium krakowskiego i sandomierskiego, ale jednocześnie odzwierciedlało ewolucję postawy Grzymisławy.

Tytułatura świadczy nie tylko o zmianie sytuacji politycznej i rezygnacji Grzymisławy z panowania w Krakowie, ale także dowodzi, gdzie mogła liczyć na poparcie. Grzymisława podkreśla w kolejnych dokumentach odrębność sandomierskiego rycerstwa. Na dokumencie z drugiego zjazdu w Skaryszewie z 12 maja 1228 r. występuje już jako *ducissa Sandomirie*³⁶. Na kolejne spotkanie Konrada z Grzymisławą, w Wierzbicy nad Pilicą niedaleko Radomia w 1229 r., na którym Grzymisława potwierdziła nadanie miejscowości Kochów z targiem i żrebami, uczynione przez księcia sandomierskiego Henryka dla klasztoru w Czerwińsku, wraz z księżną przybył liczny orszak ponad dwudziestu dostojników świeckich i duchownych na czele z wojewodą sandomierskim Pakosławem, kasztelanem wiślickim Mściwojem i kasztelanem sandomierskim Jakubem. Sądząc po liście świadków dokumentu Grzymisławy, do stronników książęcej należeli również: cześnik sandomierski Strzeszek, kasztelan lubelski Wojciech, prawdopodobnie przedstawiciel rodu Lisów³⁷, kasztelan sieciechowski Florian — jeden z czterech synów Wojciecha Awdańca, wierny stronnik Leszka Białego, Grzymisławy i ich syna Bolesława³⁸, co przyczyniło się zapewne do jego awansu na urząd wojewody sandomierskiego (w latach 1243–1244)³⁹, Dzierżykraj, prawdopodobnie kasztelan sądecki⁴⁰ (być może Rawita⁴¹), kasztelan czechowski Przecław, prawdopodobnie z rodu Awdańców⁴², kasztelan zawichojski Dobiesz, kasztelanowie grodów w Żarnowie (Wirciżyr) i Małogoszczy (Mirosław)⁴³. Księżna została przez Konrada w Wierzbicy skłoniona do zrzeczenia się księstwa sandomierskiego, które książę mazowiecki przeznaczył dla swojego syna Bolesława⁴⁴ (Grzy-

³⁵ T. Lalik, *op. cit.*, s. 80.

³⁶ KDM, t. 1, nr 19.

³⁷ *Urzędnicy małopolscy XII–XV w. Spisy*, opr. J. Kurtyka i in., red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, s. 372. Za przedstawiciela Lisów uważa go F. Sikora, *O rzekomej dominacji politycznej Lisów w Małopolsce w XIII w., czyli kilka uwag o rodzie Pobogów*, „Studia Historyczne” 1983, t. 26, s. 10.

³⁸ A. Kamieński, *Florian*, PSB, t. 7, s. 38.

³⁹ *Urzędnicy małopolscy...*, nr 962.

⁴⁰ *Urzędnicy małopolscy...*, nr 1015.

⁴¹ Z. Kozłowska-Budkowa, *Dzierżykraj*, PSB, t. 6, s. 166.

⁴² S. Szczur, *Przecław*, PSB 1984, t. 28.

⁴³ ZDMaz, nr 273; KDM, t. 1, nr 12.

⁴⁴ KDP, t. 2, nr 9; KDM, t. 2, nr 399.

miśława w tym dokumencie nie używa już tytułu: *ducissa* a tylko *relicta ducis Lesconis*)⁴⁵. Księżna niewątpliwie postąpiła zgodnie z radą przybyłych z nią możnych, którzy kierując się własnymi interesami w tym momencie poparli Konrada. Bez ich poparcia Konrad nie opanowałby ziemi sandomierskiej, a następnie całej Małopolski. Prawdopodobnie możni takie rozwiązanie mogli uważać też za najkorzystniejsze dla księżnej.

Z dokumentów wydawanych przez Grzymisławę wynika, że księżna wraz z synem sprawowała do 1229 r. rządy nad grodami nadpilickimi i Radomiem, jej władza sięgała na lewy brzeg Pilicy⁴⁶. Przypuszczalnie w 1229 r. nastąpił podział terytorium sandomierskiego, gdyż Grzymisława zdaniam B. Włodarskiego otrzymała w 1229 r. Wiślicę lub Radom albo Sieciechów⁴⁷. Pomimo uwięzienia Henryka Brodatego w Płocku przez Konrada Mazowieckiego i uderzenia mazowieckiego księcia z udziałem ruskich oddziałów na Kalisz, stolicę Władysława Laskonogiego, Kraków pozostał w ręku księcia wielkopolskiego. B. Włodarski sugerował „podwójną” rolę dwóch możliwych sandomierskich: wojewody sandomierskiego Pakosława i kasztelana wiślickiego Mściwoja, którzy na polecenie Grzymisławy przyłączyli się z zadaniem cichej obrony Władysława Laskonogiego do oddziałów ruskich Daniela i Wasylka, śpieszących na pomoc Konradowi, co być może stało się bezpośrednią przyczyną opanowania przez Konrada Sandomierza⁴⁸. Tuż po śmierci Władysława Laskonogiego Konrad wyraźnie ujawnił swe aspiracje polityczne, bowiem 7 listopada 1231 r. w Warce nad Pilicą tytułuje się *dux Cracovie, Masovie, Sandomirie et Lancicie*⁴⁹ oraz używa pieczęci z napisem: S'CONRADI DUCIS CRACO[VIE MAZ]OVIE SANDOMIRIE LANCICIE⁵⁰.

Obejmując rządy w ziemi sandomierskiej Konrad doprowadził do wygnania swoich przeciwników politycznych z wojewodą sandomierskim Pakosławem Starszym na czele (po powrocie został wojewodą wiślickim)⁵¹, urząd wojewody

⁴⁵ KDM, t. 2, nr 403.

⁴⁶ KDM, t. 2, nr 393; KDM, t. 2, nr 395; ZDMaz, nr 273; do Grzymisławy należała też kasztelania rozpierska, co poświadcza dokument z 1227 r. dla klasztoru sulejowskiego, gdzie wystąpił tamtejszy kasztelan (KDM, t. 2, nr 393), oraz wolborska, o czym wiadomo z dokumentu Grzymisławy z 1228 r. dla biskupa kujawskiego (KDP, t. 1, nr 19) — obie kasztelanie później wchodzące w skład województw łęczyckiego i sieradzkiego.

⁴⁷ B. Włodarski, *Polityczne plany Konrada I Mazowieckiego*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1971, t. 76, s. 37–38. Nie zgadza się z twierdzeniem o przeznaczeniu Wiślicy dla Grzymisławy B. Zientara (*Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1997, s. 286), twierdząc, że Wiślica była zbyt ważna strategicznie, zaś dokumenty Grzymisławy z tego okresu były wydane w Skaryszewie lub Radomiu.

⁴⁸ B. Włodarski, *op. cit.*, s. 35–36.

⁴⁹ ZDMaz, nr 309–310.

⁵⁰ F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich, cz. 1, Doba piastowska*, Kraków 1899, s. 73, nr 80. Pieczęć przywieszona do dokumentu z 1231 r.

⁵¹ *Urzędnicy małopolscy...*, nr 1070.

sandomierskiego przeznaczył zaś dla Pakosława Młodszego⁵². Kwestie powrotu wygnanych przez Konrada możnych sandomierskich rozważano najprawdopodobniej w Gąbinie w 1230 r. — jak dowodził B. Włodarski, analizując stosunki polsko-ruskie⁵³. O wygnanych możnych Grzymisława wspomniana w dokumencie z 1230 r. dotyczącym nadania przez Jakuba wsi Dzierzkówek dla klasztoru w Miechowie⁵⁴. W akcie tym Grzymisława występuje jako „księżna”, jednak w okresie zwierzchności Konrada wydaje dokumenty ponownie tytułując się „księżną sandomierską”. Już w 1231 r. *Nos Grimislaua dei gracia Sandomirie ducissa* potwierdziła nadanie wsi Mogilny przez Mirosławę, wdowę po komesie Goworku, wojewodzie krakowskiemu Teodorowi. U jej boku pojawili się bez wymienionych urzędów: Pakosław syn Lasoty, Pakosław syn Alberta, Klemens⁵⁵. Jednak sytuacja Grzymisławy i Bolesława była bardzo niepewna, co potwierdziło uwięzienie księżnej i jej syna w Sieciechowie — zdaniem B. Zientary nawet doszło do pobicia księżnej przez Konrada około 1232 r.⁵⁶. Po ucieczce z Sieciechowa z pomocą opata benedyktynów sieciechowskich Grzymisława prawdopodobnie poprosiła o protekcję Stolicy Apostolskiej, bądź zrobił to w jej imieniu Henryk Brodaty i została nią objęta na mocy bulli Grzegorza IX z 1233 r.⁵⁷.

Sprawa Grzymisławy i Bolesława zapewne była jednym z głównych tematów zjazdów, na których spotykali się Konrad, Henryk Brodaty i możnowładztwo małopolskie. W 1232 r. z inicjatywy małopolskiego możnowładztwa na czele z arcybiskupem Pełką doszło do układu między Konradem Mazowieckim a Henrykiem Brodatym niedaleko Skaryszewa⁵⁸. Wówczas Konrad uznał panowanie Henryka w Krakowie oraz oddał Sandomierz sześciolietniemu Bolesławowi Wstydliwemu i jego matce, nad którymi opiekę objął książę śląski. W zamian za to Henryk zgodził się na pozostawienie w ręku Konrada terytorium łęczyckiego wraz z trzema kasztelaniami nadpilickimi⁵⁹, mającymi dla mazowieckiego księcia znaczenie bazy wypadowej na ziemię małopolskie. Jego władzę na tym terenie potwierdza dokument arcybiskupa gnieźnieńskiego Pełki z końca listopada 1232 r. dla cystersów w Sulejowie, nadający im dziesięciny z siedmiu wsi położonych koło Skrzywna, gdzie zostali wymienieni książęta mazowieccy: Konrad, Bolesław i Siemowit⁶⁰.

⁵² *Urzednicy małopolscy...*, nr 961.

⁵³ B. Włodarski, *op. cit.*, s. 37–38.

⁵⁴ O wygnanych wielmożach wspomina Grzymisława, KDM, t. 2, nr 401.

⁵⁵ KDM, t. 1, nr 13.

⁵⁶ J. Wyrozumski, *Grzymisława*, s. 123; B. Zientara, *op. cit.*, s. 310.

⁵⁷ *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, wyd. A. Theiner, t. 1, Rzym 1860, nr 50–54.

⁵⁸ KDM, t. 2, nr 406.

⁵⁹ B. Włodarski, *op. cit.*, s. 42; J. Szymczak, *Udział synów Konrada I w realizacji jego planów politycznych*, „Rocznik Łódzki” 1980, t. 29, s. 20.

⁶⁰ J. Mitkowski, *Początki klasztoru cystersów w Sulejowie, studia nad dokumentami, fundacją*

W początkach października 1233 r. doszło do kolejnego zjazdu książąt: mazowieckiego i śląskiego *in Hlem* — również z inicjatywy arcybiskupa Pełki⁶¹ — o czym wiadomo z dokumentu Konrada dla biskupa wrocławskiego Tomasza⁶². Obie strony po raz kolejny zaakceptowały swój dotychczasowy stan posiadania⁶³. Przy Konradzie pozostała tylko północna część księstwa sandomierskiego: ziemia skrzyńska i żarnowska. Sandomierz miał wrócić do Grzymisławy. Jednak Konrad nie rezygnował z wypraw na ziemię sandomierską, co doprowadziło do objęcia tam rządów przez Henryka Brodatego w imieniu Grzymisławy i Bolesława, dla ich bezpieczeństwa umieszczonych w Skale pod Krakowem⁶⁴.

Wezwania papieża do wzięcia udziału w wyprawie krzyżowej przeciw Prusom z inicjatywy Krzyżaków i pod ich przywództwem⁶⁵ oraz wciąż niespokojna sytuacja w Małopolsce stały się powodem kolejnego spotkania książąt, znów z inicjatywy arcybiskupa gnieźnieńskiego Pełki, o czym świadczy miejsce zjazdu — wieś arcybiskupa Luchanie nad Wartą. W dokumencie Bolesława Wstydlivego z 1234 r. czytamy: *in colloquio secus Vartam flumen... habito cum ducibus Conrado et filio eius, fratre meo Boleslao, et Heinricho, filioque eius Heinricho...*⁶⁶. W spotkaniu udział wzięła Grzymisława, a spośród możnych zostali wymienieni kasztelan krakowski Pakosław Stary syn Lasoty i Wojciech syn Stępoty⁶⁷. Pokój ustalony w trakcie rozmów w Luchaniach nie trwał długo, bo Konrad dalej poszerzał swoje posiadłości na północy ziemi sandomierskiej. W dokumencie Bolesława, syna Konrada z 1237 r., dla Boguszy z Błotnicy, zezwalającym na sprzedaż klasztorowi miechowskiemu wsi Świerkowice, wystąpił m.in. kasztelan radomski Marek⁶⁸, co świadczy o tym, że Konrad opanował część księstwa Bolesława Wstydlivego.

Obserwując poczynania możnych sandomierskich, trudno wskazać grono lu-

i rozwojem uposażenia do końca XIII wieku, Pozn. Tow. Przyj. Nauk, Poznań 1949, nr 6, s. 32, 319–320.

⁶¹ B. Włodarski, *op. cit.*, s. 47.

⁶² ZDMaz, nr 334.

⁶³ *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887, nr 3, s. 289.

⁶⁴ J. Długosz, *Annales*, IV–VI, s. 280; B. Zientara, *op. cit.*, s. 312.

⁶⁵ M. Gładysz, *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII w.*, Warszawa 2002, s. 204–236.

⁶⁶ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, wyd. W. Kętrzyński i S. Smolka, Lwów 1875 [dalej: Ktyn], nr 17; o dokumencie *Urzednicy małopolscy...*, nr 116, również o dokumencie por. M. Łodyński, *Stosunki w Sandomierskiem w latach 1234–1239*, „Kwartalnik Historyczny” 1911, t. 25, s. 22; B. Włodarski, *op. cit.*, s. 49, p. 272.

⁶⁷ *Urzednicy małopolscy...*, nr 1071, tam o samym dokumencie.

⁶⁸ ZDMaz, nr 364; KDM, t. 2, nr 414; ponadto cześnik Abram, Barta, podkanclerzy Bernik i inni.

dzi, z którymi księżna współpracowały przez cały okres zamieszek politycznych w Małopolsce, zwłaszcza kiedy okazało się, że celem Konrada jest opanowanie Małopolski za wszelką cenę, również kosztem Grzymisławy i Bolesława. Interesy części możnych sandomierskich kierowały ich w stronę Konrada, księżna ostatecznie oddała się pod opiekę Henryka Brodatego. Jednak działania niektórych możnych wskazują na to, że ich stosunki z książętami układały się podobnie, jak wyglądały bieżące relacje księżnej z Konradem Mazowieckim i Henrykiem Brodatym. Rozłam polityczny w rodzie Awdańców⁶⁹ jest mało prawdopodobny, bowiem w dokumentach Konrada obaj Pakosławowie występują wspólnie⁷⁰. W momencie ocieplenia stosunków Pakosław Starszy z rodu Awdanców, najprawdopodobniej najbliższy doradca i współpracownik księżnej, współdziałał z obydwoma książętami: 9 IX 1232 r. nadał wieś Udorz klasztorowi w Miechowie w obecności Konrada i jego syna Bolesława⁷¹, zaś już 31 X 1232 r. Henryk Brodaty w drodze na rokowania z Konradem potwierdził nadanie tej wsi⁷². W 1235 r. Pakosław wystąpił na dokumencie Henryka Brodatego⁷³, zaś w 1237 r. wymienił go w swoim akcie Bolesław Konradowicz⁷⁴. Pakosław Młodszy początkowo stronnik Konrada, po wycofaniu się księcia mazowieckiego z ziemi sandomierskiej dalej sprawował funkcję wojewody sandomierskiego, przypuszczalnie z ramienia Grzymisławy, a później podczas jej pobytu w Skale w imieniu Henryka Brodatego⁷⁵.

Podobną postawę polityczną (początkowo stronnik Konrada, później współpraca z Konradem i Henrykiem Brodatym, ostatecznie u boku Bolesława Wstydliwego) można zaobserwować na przykładzie Sąda Dobiesławowicza z rodu Odrowążów, syna Dobiesława, bratanka biskupa krakowskiego Iwona⁷⁶. We wrześniu 1231 r. wraz z krewniakami znalazł się wśród rycerstwa sandomierskiego w obozie Konrada Mazowieckiego pod Smardzewicami 17 X 1231⁷⁷, prawdopodobnie z powodu dóbr przy granicy mazowiecko-małopolskiej⁷⁸, zaś jesienią 1232 r., gdy

⁶⁹ B. Włodarski (*op. cit.*, s. 37) sugerował, że Pakosław Starszy pozostał z Grzymisławą i Bolesławem, a Młodszy przeszedł do obozu Konrada.

⁷⁰ Według J. Bieniaka (*Pakosław Starszy*, s. 37–42, *Pakosław Młodszy*, s. 42–43, PSB, t. 25) obaj współpracowali z Konradem. Obaj Pakosławowie widnieją na liście świadków sfalszowanego przez Krzyżaków dokumentu kruszwickiego z VI 1230 r. (ZDMaz, t. 1, nr 295). Zarówno Pakosław Starszy, jak i Młodszy znaleźli się w otoczeniu Konrada w 1231 r.

⁷¹ KDM, t. 2, nr 404.

⁷² KDM, t. 2, nr 406.

⁷³ *Zbiór dyplomów klasztoru mogileńskiego przy Krakowie*, wyd. E. Janota, Kraków 1865 [dalej: Kmog.], nr 13.

⁷⁴ KDM, t. 1, nr 363.

⁷⁵ *Urzednicy małopolscy...*, nr 961; B. Zientara, *op. cit.*, s. 312.

⁷⁶ J. Wroniszewski, *Sąd*, PSB, t. 35/3, z. 146, s. 373.

⁷⁷ Kmog., nr 12.

⁷⁸ K. Górski, *op. cit.*, s. 74.

Odrowążowie poparli Henryka Brodatego, Sąd objął kasztelanię wojnicką (przed lutym 1233)⁷⁹, a w 1235 r. uzyskał od Henryka Brodatego zwolnienie Prędocina od stróży⁸⁰. W dokumencie z 10 VII 1241 r. Sąd w obecności Konrada Mazowieckiego i jego synów zrzekł się pretensji do wsi Brzeźno w Sieradzkim, należącej do premonstrantek z Dłubni⁸¹. Możliwe, że Sąd już pod Suchodołem znalazł się w obozie Bolesława Wstydliwego, na co wskazywać miałyby uwięzienie jego syna Sąda w 1242 r. w związku z opozycją, jaką przygotowywano przeciwko Konradowi w Krakowie⁸². Po objęciu rządów przez Bolesława Wstydliwego sprawował funkcje wojewody sandomierskiego i kasztelana krakowskiego⁸³.

Stronników Konrada z pierwszego okresu walki o Kraków poznajemy na podstawie listy świadków dokumentów mazowieckich. W akcie Konrada dla kościoła płockiego, wydanym 7 XI 1231 na zjeździe w Warce nad Pilicą, nie zostali wprowadzeni wymienieni najwyżsi przedstawiciele ówczesnej elity, nie byli też obecni synowie Konrada, zajęci walką z Prusami⁸⁴. Jednak już zjazd w Miedznie koło Żarnowa odbył się z udziałem rycerstwa sandomierskiego, bowiem w dokumencie Bolesława, księcia sandomierskiego, syna Konrada, wydanym 5 maja 1232 r. dla biskupstwa wrocławskiego⁸⁵, pojawili się m.in.: wojewoda wiślicki Mściwój, najprawdopodobniej z rodu Pobogów⁸⁶, sędzieja (sandomierski) Otto oraz Przecław wcześniejszy kasztelan czechowski, być może razem z Pakosławem wygnany na Ruś w 1229 r. (później możliwe, że występował jako chorąży krakowski na dokumencie Henryka Brodatego)⁸⁷. Lista świadków dokumentu Pakosława Młodszego, wojewody sandomierskiego z lutego 1233 r., wystawionego w Skaryszewie — kiedy północną część ziemi sandomierskiej, której dotyczy dokument, zajmował Konrad Mazowiecki — również prezentuje zwolenników Konrada. Są to kasztelan radomski Marek, kasztelan wojnicki Sąd, cześnik (sandomierski) Jakub⁸⁸, sędzieja radomski Stronek (jedyny raz w tym

⁷⁹ KDM, t. 2, nr 407.

⁸⁰ Kmog., nr 13.

⁸¹ *Dokumenty klasztoru PP Norbertanek w Imbramowicach* [dalej: Dimbr.], wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Kraków 1948, nr 3.

⁸² B. Śliwiński, *Krąg krewniaczy biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża*, „Zeszyty Naukowe Wydz. Hum. UG, Historia” 1984, t. 14, s. 58–59. W opinii K. Górskiego Sąd Dobiesławowic występował nadal w otoczeniu księcia mazowieckiego w 1243 r. na zjeździe nad Mirawą, bowiem jego dobra były w dzielnicy Konrada. K. Górski, *op. cit.*, s. 75.

⁸³ *Urzednicy małopolscy...*, nr 963, 120.

⁸⁴ ZDMaz, nr 309–310.

⁸⁵ KDM, t. 2, nr 403.

⁸⁶ F. Sikora, *op. cit.*, s. 6. Podobnie J. Bieniak, *Mściwój*, PSB, t. 25, s. 38.

⁸⁷ S. Szczur, *Przecław*, PSB, t. 28, s. 677.

⁸⁸ *Urzednicy małopolscy...*, nr 713; M. Friedberg (*Klientela świecka biskupa krakowskiego w XII–XIV w.*, Kraków 1938, s. 16) uważał, że był urzędnikiem Pakosława.

dokumencie), sędzia wojewody Zdzisław, komornik Jan, kasztelan wojnicki Sąd syn Dobiesława⁸⁹.

W 1239 r. Grzymisława znowu pojawiła się na scenie politycznej. Jako *dei gracia ducissa Sandomirie* wydała dokument dla cystersów jędrzejowskich, dotyczący nadania wsi Olbrachcice przez Pakosława Starszego syna Lasoty, wspominając o aprobachie Bolesława Wstydlwego i jego żony, w którym jako świadek wystąpił ówczesny wojewoda sandomierski Pakosław Młodszy⁹⁰. W tym roku doszło do kolejnego pojedynczego spotkania między Konradem a jego bratanikiem z inicjatywy arcybiskupa Pełki na zjeździe w Przedborzu. Udział w rozmowach mógł być jednym z warunków zdjęcia klątwy nałożonej na Konrada po zabójstwie scholastyka Czapl⁹¹. 9 lipca 1239 r. w wydanym w Przedborzu zatwierdzeniu przez Bolesława Wstydlwego nadania arcybiskupa gnieźnieńskiego dla klasztoru cystersów w Sulejowie⁹² jako świadkowie pojawili się licznie możni związani z ziemią sandomierską m.in.: wojewoda sandomierski Pakosław Młodszy, syn Wojciecha, wojewoda wiślicki Pakosław, kasztelan sandomierski Jakub, kasztelan małogojski Zdzisław, cześnik Michał (prawdopodobnie wojewoda krakowski od 1243 r.⁹³), sędzia Mikołaj, poza tym wojewoda łęczycki Mściwój, biskup krakowski Wisław, kasztelan łęczycki Tomasz⁹⁴ i inni. Ten zjazd zdaniem B. Włodarskiego potwierdził niezależność polityczną możnych sandomierskich z Awdańcami na czele⁹⁵, a jednocześnie dowiódł, że możni sandomierscy mimo różnych postaw politycznych w latach trzydziestych ostatecznie poparli młodego księcia⁹⁶. W świetle ustaleń M. Łodyńskiego i S. Zajączkowskiego w Przedborzu nastąpiło wytyczenie granicy, którą miała być Pilica⁹⁷. Konrad utracił kasztelanie nadpilickie, jednak praw do Sandomierza nie wyrzekł się Bolesław Konradowicz, nieobecny w Przedborzu, który już 1 XI 1239 r. w dokumencie dla templariuszy wystawionym w Wyszogrodzie użył pieczęci z tytułem księcia sandomierskiego⁹⁸.

⁸⁹ KDM, t. 2, nr 407. Pakosław poświadcza sprzedaż części dóbr we wsi Dzierżkówce pod Radomiem przez Sulisława, kanonika sandomierskiego klasztorowi w Miechowie.

⁹⁰ KDM, t. 1, nr 24.

⁹¹ J. Szymczak, *op. cit.*, s. 44. Zob. S. Trawkowski, *Po zabójstwie scholastyka Jana Czapl*, [w:] *Personae, coligationes, facta*, red. J. Bieniak, Toruń 1991, s. 26–32.

⁹² KDP, t. 1, nr 28; KDW, t. 1, nr 221, KDM, t. 2, nr 417.

⁹³ B. Wyrozumka, *Michał*, PSB 1975, t. 20, s. 615.

⁹⁴ *Urzednicy ziemi łęczyckiej, sieradzkiej i wielumskiej. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, nr 68, wcześniej jako piastun jednego z synów ZDMaz, nr 332.

⁹⁵ B. Włodarski, *op. cit.*, s. 54.

⁹⁶ T. Giergiel, *op. cit.*, s. 170–171.

⁹⁷ M. Łodyński, *op. cit.*, s. 32 i n.; S. Zajączkowski, *Studia nad terytorialnym formowaniem się ziemi łęczyckiej i sieradzkiej*, Łódź 1951, s. 21.

⁹⁸ ZDMaz, nr 392.

Kolejne zjazdy, w których brali udział możni mazowieccy i małopolscy (oczywiście ci, którzy popierali Konrada), następowały w okresie tryumfu Konrada, kiedy opanował on Kraków. Po tragicznej śmierci Henryka Pobożnego pod Legnicą 9 IV 1241 r. rządy w księstwach wrocławskim i krakowskim przeszły w ręce Bolesława Rogatki, a faktycznie w Krakowie rządzący książąt śląskich Gryfici na czele z wojewodą krakowskim Klemensem z Ruszczy, który stawiał księciu mazowieckiemu opór w grodzie skalskim jeszcze po opanowaniu Krakowa przez Konrada. Część Stażów, Odrowążów i Awdańców w dalszym ciągu obawiała się także rządów Konrada⁹⁹. Popierał go ród Pobogów (przynajmniej niektórzy jego przedstawiciele), skoro Mściwój, związany po śmierci Leszka początkowo z Grzymisławą, a nawet z Henrykiem Brodatym (został wymieniony jako jeden z trzech świeckich możnowładców obok wojewody krakowskiego i sandomierskiego na przywilejach Laskonogiego w Cieni)¹⁰⁰, został wojewodą krakowskim po objęciu przez Konrada rządów w Krakowie 10 VII 1241 r.¹⁰¹.

Listy świadków dokumentów książęcych z okresu jego rządów w Krakowie dowodzą, że Konrad nie miał szerszego poparcia wśród małopolskiego możnowładztwa¹⁰². Z opozycją walczył sposobami praktykowanymi w dzielnicy mazowieckiej, zupełnie zaś nieskutecznymi w odniesieniu do tak silnego możnowładztwa, jak małopolskie. Podstępne uwięzienie zwolenników Bolesława Wstydliwego na wiecu zwołanym w Skarbimierzu wywołało jeszcze większą niechęć wobec Konrada Mazowieckiego¹⁰³.

Książna Grzymisława przebywała w Sandomierzu wraz z Bolesławem z przerwami aż do ostatecznego zwycięstwa nad Konradem w 1243 r.¹⁰⁴. Osiągnęła cel swojego życia — Bolesław w wieku 20 lat został księciem krakowskim. Dalej wspierała syna, o czym świadczy jej częste pojawianie się w dokumentach Bolesława jako księcia krakowsko-sandomierskiego, np. w 1243 r. wystąpiła jako współwystawca dokumentu w sprawie nadania wsi Mogilny (wśród świadków m.in. pojawili się wojewoda krakowski Klemens, kasztelan krakowski Michał, kasztelan sandomierski Pakosław, kasztelan wiślicki Sando)¹⁰⁵, czy też była świadkiem wraz z Bolesławem Wstydliwym w dokumencie kanonika krakowskiego Sulisława w sprawie wsi Szczyrzyce 30 VI 1244 r.¹⁰⁶ oraz w akcie synów

⁹⁹ B. Włodarski, *op. cit.*, s. 55.

¹⁰⁰ KDKK, t. 1, nr 19, 20.

¹⁰¹ Potwierdzają to źródła rocznikarskie i tytułatura Konrada. J. Szymczak, *op. cit.*, s. 46, p. 170.

¹⁰² ZDMaz, nr 416, KDP, t. 1, nr 29; ZDMaz, nr 418; KDM, t. 2, nr 421.

¹⁰³ *Rocznik Traski*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, red. A. Bielowski, Lwów 1872 [dalej: MPH], s. 838: „Conradus milites In Scarbimir captivat”.

¹⁰⁴ W 1243 r. Bolesław Wstydlivy jako książę krakowsko-sandomierski: KDKK, t. 1, nr 24.

¹⁰⁵ KDM, t. 1, nr 26.

¹⁰⁶ KDM, t. 1, nr 27.

wojewody krakowskiego Marka 10 maja 1254 r. w Krakowie¹⁰⁷. Wraz z Kingą świadczyła też w dokumentach Bolesława — wydanym w Krakowie w 1255 r.¹⁰⁸ oraz w Korczynie w 1257 r.¹⁰⁹. O jej aktywności politycznej świadczy obecność podczas zjazdów: w Koniemłotach 30 marca 1246 r. (dokument dla kantora plockiego Sulisława)¹¹⁰, w Bobinie (dla klasztoru w Jędrzejowie 15 lipca 1246 r. w sprawie nadania części wsi Przełyk przez Mścigniewa)¹¹¹, czy też 21 czerwca w Grodniczu (dla cystersów szczyrzyckich)¹¹². Jako wdowa przeżyła 32 lata. Grzymisława walcząc o władzę dla swego małoletniego syna oparła się, podobnie jak Helena, na możnowładztwie ziemi sandomierskiej, uważanej za dziedziczną dzielnicę Bolesława Wstydliwego.

W cieniu męża Konrada Mazowieckiego pozostawała inna księżna ruska — Agafia (ur. między 1190 a 1195, zm. 1248)¹¹³, córka Światosława, księcia nowogrodzko-siewierskiego, i Jarosławy, której ojcem był wielki książę kijowski, Ruryk Rościsławowicz¹¹⁴. Po raz pierwszy pojawiła się w źródłach w 1221 r. na dokumencie Konrada wystawionym w Wiskitkach, gdzie wraz z mężem i synami Bolesławem i Ziemowitem nadawała wieś Koskowo klasztorowi w Czerwińsku¹¹⁵. Została także wymieniona przez Krzyżaków w falsyfikacie kruszewickim, gdzie wspólnie z synami wyraziła jakoby zgodę na darowiznę ziemi chełmińskiej¹¹⁶. Jan Długosz uznał ją za współwinną zamordowania wychowawcy syna Kazimierza — Jana Czapli¹¹⁷, który pośredniczył między księciem kujawskim Kazimierzem a Konstancją córką Henryka Pobożnego w sprawie zawarcia między nimi małżeństwa, co godziło w małopolską politykę Konrada. Najprawdopodobniej jednak nie została potępiona przez kościół wraz z mężem, bowiem nie ma o niej żadnej wzmianki w dokumentach Konrada dotyczących starań o zdjęcie ekskomuniki¹¹⁸. Jak zauważyła I. Okraszewska, początkowo jej pozycja na dworze mazowieckim była słaba, wzrastała wraz z pojawianiem się kolejnych synów — O. Balzer uważał, że mazowiecka para książęca miała dziesięcioro

¹⁰⁷ KDM, t. 1, nr 40.

¹⁰⁸ KDM, t. 1, nr 42.

¹⁰⁹ KDM, t. 1, nr 44.

¹¹⁰ KDM, t. 1, nr 28.

¹¹¹ KDM, t. 1, nr 29.

¹¹² KDM, t. 1, nr 31.

¹¹³ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 37–38.

¹¹⁴ I. Okraszewska, *Agafia (1191/6–1247?), księżna mazowiecka, krakowska i łęczycka*, [w:] *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, red. M. Malinowski, Toruń 2002, s. 68–69.

¹¹⁵ KDP, t. 1, nr 14, ZDMaz, t. 1, nr 209.

¹¹⁶ ZDMaz, nr 295.

¹¹⁷ J. Długosz, *Annales*, ks. 6, s. 356–357.

¹¹⁸ ZDMaz, t. 1, nr 391, 404, 406.

dzieci¹¹⁹. Stanowiło to atut Konrada przy ubieganiu się o tron krakowski w razie bezpotomnej śmierci brata Leszka Białego. Nawet narodziny Bolesława V — ze względu na dużą śmiertelność dzieci w średniowieczu — nie przekreślały tych planów. Na dworze krakowskim przebywał jeden z synów Konrada Mazowieckiego — Kazimierz, wyznaczony na następcę Leszka. Zdaniem I. Okraszewskiej Agafia popierała plany opanowania Krakowa przez Konrada m.in. z powodów osobistych. Leszek Biały uwięził jej ojca, a potem rozkazał go stracić¹²⁰. Podczas rządów Konrada w Krakowie jej imię pojawiło się na dokumencie z 30 lipca 1242 r. przy nadaniu przez męża klasztorowi miechowskiemu wsi Morzęcin¹²¹. Agafię i Grzymisławę mimo wspólnej narodowości i przebywania w obcym kraju rozdzieliła walka o władzę w Krakowie w latach trzydziestych.

Innego charakteru nabrała aktywność polityczna książnych krakowskich w II połowie XIII w. Zarówno Kinga (Kunegunda)¹²², jak i Gryfina nie miały dzieci, więc nie musiały walczyć o władzę w ich imieniu. Kinga (1234–1292)¹²³ żona Bolesława Wstydlivego, znana z działalności dobroczynnej, związana była z inną ziemią niż Helena i Grzymisława — miała uposażenie w ziemi sądeckiej¹²⁴. W 1239 r. przybyła do Sandomierza w wieku pięciu lat, następnie oddana została pod opiekę Salomei siostrze Bolesława Wstydlivego, wdowie po stryju Kingi¹²⁵. Po objęciu rządów w Krakowie przez Bolesława bywała w Sandomierzu, o czym świadczy jej żywot wspominający o wizytach w miejscowym szpitalu trędowatych¹²⁶. W zamian za sumy posagowe Kinga otrzymała jako odprawę ziemię sądecką w wieczyste dziedzictwo, z zastrzeżeniem, że ani za życia, ani po śmierci księżna nie oderwie tej ziemi od księstwa krakowskiego¹²⁷. Ziemia sądecka nabrała charakteru prywatnej własności księżnej, co sugeruje fakt zaniknięcia funkcji kasztelana sądeckiego¹²⁸. Zdaniem Z. Kozłowskiej-Budkowej stanowisko

¹¹⁹ O. Balzer, *Genealogia*, Kraków 1895, tabl. VI. Zob. K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 258, tabl. II.

¹²⁰ I. Okraszewska, *op. cit.*, s. 71–72.

¹²¹ KDM, t. 2, nr 421.

¹²² W źródłach imię żony Bolesława Wstydlivego występuje w dwóch wersjach: Kunegunda oraz w zdrobniałej węgierskiej wersji — Kinga (K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 47).

¹²³ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 47–48.

¹²⁴ KDM, t. 2, nr 452: w 1257 r. Bolesław Wstydlivy nadał Kindze ziemię sądecką. Por. Z. Budkowa, *Kunegunda*, PSB 1971, t. 16, s. 186–189.

¹²⁵ Z. Budkowa, *Kunegunda*, PSB, t. 16, s. 186.

¹²⁶ *Vita et Miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, MPH, t. 4, s. 693.

¹²⁷ KDM, t. 2, nr 452.

¹²⁸ M. Barański, *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992, s. 80–82.

Kingi było wyjątkowe¹²⁹. Występowała jako współwystawca części dokumentów Bolesława Wstydlivego¹³⁰ bądź wiele dokumentów Bolesław wydawał w obecności żony¹³¹. Księżna miała duży wpływ na politykę zagraniczną, np. przyczyniła się do zacieśnienia stosunków polsko-węgierskich, m.in. przez małżeństwo księcia gnieźnieńsko-kaliskiego Bolesława z Jolantą swoją siostrą, była razem z Bolesławem w Budzie na zjeździe córek i wnuczek Beli IV w 1266 r., za jej pośrednictwem zapewne korzystano z węgierskich doświadczeń po odkryciu soli w Bochni¹³².

W okresie rządów księżnej powstało w jej posiadłościach co najmniej 11 wsi, co stanowi dowód dobrego zarządzania poprzez stwarzanie osadnikom korzystnych warunków. Kinga w 1268 r. przeprowadzała reformy w swych posiadłościach: zniosła ciężary niewolnych chłopów na rzecz grodu w zamian za dość wysoki czynsz i niewielką robociznę. Pozycję księżnej potwierdzają świadkowie dokumentu: biskup krakowski Paweł oraz najważniejsi urzędnicy małopolicy: wojewoda krakowski Mikołaj i wojewoda sandomierski Warsz, poza tym cześnik krakowski Miroslaw, kasztelan zawichojski Marcin oraz skarbnik krakowski Jan¹³³. W 1273 r. Kinga uzyskała od Bolesława dla kupców sądeckich wolność od ceł w całym księstwie¹³⁴. W 1278 r. we wsi Świniarsko wydała dokument, na mocy którego uwolniła wozy kupców sądeckich od jej własnego cła w Wojniczu, Opatowcu i Korczynie¹³⁵.

Po śmierci męża księżna sądecka przyjęła habit zakonu świętej Klary i ufundowała z dóbr pozostawionych jej przez męża klasztor klarysek w Sączu. W dokumencie fundacyjnym księżna wymieniła Leszka Czarnego, ponadto do Sącza przybyli: kasztelan krakowski Warsz, kasztelan sandomierski Pełka, kasztelan lubelski Żegota i kasztelan brzeski Marcin¹³⁶. Obecność księcia świadczyła o tym, że popierał on fundacje na rzecz kościoła, jednak niepokoił go monarszy charakter rządów Kingi w ziemi sądeckiej¹³⁷. We wspomnianym dokumencie księżna

¹²⁹ Z. Budkowa, *Kunegunda*, s. 187.

¹³⁰ KDM, t. 1, nr 42–1255; KDP, t. 3, nr 38–1261 r. dla klasztoru w Jędrzejowie.

¹³¹ KDM, t. 1, nr 60 (Osiek 1262), nr 61 (Skaryszów 1263), 77 (1268 — Osiek), nr 78 (1269 — Osiek), nr 79 (1270 — Kraków), nr 94 (1278 — Kraków). Księżna pojawiła się w dokumentach Salomei, przeoryszy klasztoru w Skale w 1266 r., siostry Bolesława razem z mężem (KDM, t. 1, nr 70, nr 75); w dokumencie Świętosławy przeoryszy ze Skąły razem z Bolesławem w 1271 r. (KDM, t. 1, nr 81); przeoryszy Agnieszki w 1274 r. (KDM, t. 1, nr 86).

¹³² Z. Budkowa, *Kunegunda*, s. 187.

¹³³ KDM, t. 2, nr 474. Ci sami świadkowie KDM, t. 2, nr 475. W dokumencie dla Michała z 1273 r. adwokata sądeckiego jako świadek wystąpił Wawrzyniec stolnik sandomierski (KDM, t. 2, nr 479).

¹³⁴ KDM, t. 1, nr 83.

¹³⁵ KDM, t. 1, nr 95.

¹³⁶ KDM, t. 2, nr 487.

¹³⁷ P. Żmudzki, *Studium podzielonego królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 311.

określiła swoje posiadłości jako *dominium*, zaś sama użyła tytułu: *domina et princeps de Sandech*¹³⁸, w dokumencie papieża Marcina IV z 1283 r. określona została jako *principissa de Sandech*¹³⁹. T. Lalik sugerował, że *dominium* to „władztwo terytorialne pozbawione części uprawnień książęcych, a zwłaszcza prowadzenia samodzielnej polityki i kompetencji natury militarnej”¹⁴⁰. Mimo że definicja ta dotyczyła XII-wiecznych realiów, również znajdowała zastosowanie w XIII w., chociaż w drugiej połowie XIII w. *dominium* często było odpowiednikiem księstwa¹⁴¹. Książę krakowski i księżna sądecka zapewne inaczej rozumie pojęcie „*dominium*”. Księżna w omawianym okresie prowadziła własną politykę zagraniczną, o czym np. świadczą przyjazne kontakty z księciem haličkim Lwem, wrogiem Leszka¹⁴². Skupiła w swoim ręku posiadłości obejmujące niemal trzecią część księstwa krakowskiego, oprócz ziemi sądeckiej posiadała Korczyn i kasztelaninę biecką, którą otrzymała jeszcze od męża (w jej otoczeniu sędzia biecki w 1279 r.)¹⁴³. W 1283 r. uzyskała zatwierdzenie swej fundacji przez papieża¹⁴⁴.

Sprzymierzeńcem księżnej w narastającym sporze z księciem krakowskim był biskup krakowski Paweł¹⁴⁵, który w jednym z dokumentów obiecywał księżnej pomoc w obronie jej praw¹⁴⁶. Do grona sojuszników biskupa i księżnej w tym okresie P. Żmudzki zaliczył m.in. kasztelana krakowskiego Warsza, skoligaconego z Pawłem, i kasztelana sandomierskiego Pełkę, podobnie jak Paweł pochodzącego z rodu Półkoziców, który m.in. w 1278 r. otworzył listę świadków dokumentu Kingi, księżnej krakowskiej i sandomierskiej, dotyczącego wsi Januszów¹⁴⁷. Po stronie księcia w tym sporze stał ród Sarzów¹⁴⁸. Do ugody między biskupem a księciem doszło w 1284 r., co prawdopodobnie

¹³⁸ KDM, t. 2 nr 487.

¹³⁹ KDM, t. 1, nr 102.

¹⁴⁰ T. Lalik, *op. cit.*, s. 434. Nie zgodził się z tym K. Buczek, twierdząc, że pojęcia *dominium* i *ducatus* służyły do wskazania pełnej suwerennej władzy książęcej i podległego jej terytorium. K. Buczek, *op. cit.*, s. 698.

¹⁴¹ A. Teterycz-Puzio, *Mazowsze w ustroju Polski piastowskiej (do końca XIII w.)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2005, t. 57, s. 41–42.

¹⁴² P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 313.

¹⁴³ *Urzednicy małopolscy...*, nr 22; P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 314.

¹⁴⁴ KDM, t. 2, nr 496.

¹⁴⁵ P. K. Wojciechowski, *Ugrupowania polityczne w ziemi krakowskiej i sandomierskiej w latach 1280–1286*, „Przegląd Historyczny” 1979, t. 70, s. 59–60. Zdaniem P. K. Wojciechowskiego być może wystąpienie Pawła z Przemankowa przeciwko Leszkowi w 1282 r. i uwięzienie biskupa było wynikiem sporu o nadanie Kingi w ziemi sądeckiej na rzecz kościoła, czemu sprzeciwiał się Leszek.

¹⁴⁶ KDM, t. 2, nr 491.

¹⁴⁷ KDM, t. 1, nr 96; P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 317–318.

¹⁴⁸ P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 318.

oznaczało koniec współpracy biskupa i księżnej, której ostatecznie pozostała tylko kasztelania sądecka i honorowy tytuł księżnej wdowy krakowskiej, być może księżna zgodziła się, by Sądecczyzna po jej śmierci została wdową odprawą Gryfiny¹⁴⁹. Jednak Kinga zachowała samodzielność, np. pozostawała w dobrych stosunkach z wrogami Leszka — w 1287 r. została zaproszona przez Wacława II na planowaną koronację¹⁵⁰. Pogodzenie księcia z Kingą nastąpiło w czasie najazdu Tatarów w 1287 r. w grodzie w Pieninach¹⁵¹. Po śmierci Leszka w grudniu 1288 r. jako *domina de Sandech* wystawiła dokument dla Henryka z Podolińca¹⁵². W ostatnich latach życia Kinga przestała tytułować się „księżną sądecką”, występowała jako wdowa po księciu Bolesławie¹⁵³.

Dużą niezależność w postępowaniu przejawiała także księżna Gryfina (ur. między 1246 a 1249, zm. około 1309)¹⁵⁴, żona Leszka Czarnego, córka Roścysława bana Maczwy serbskiej i królowy węgierskiej Anny, wnuczka Beli IV. Do zawarcia małżeństwa Gryfina z Leszkiem Czarnym w 1265 r. przyczynili się Bolesław Wstydlivy i jej ciotka Kinga, którzy być może adoptowali Leszka, bowiem zdaniem P. Żmudzkiego tylko jako następcą tronu w Małopolsce mógł wejść do kręgu rodzinnego króla węgierskiego. Dzięki Gryfinie Leszek znalazł się w obszarze wielkiej polityki europejskiej — np. w 1266 r. wraz z żoną i krakowską parą książęcą wziął udział w zjeździe pokojowym na Wyspie Świętej Dziewicy na Dunaju, w pobliżu Budy, gdzie pojawili się Bela IV, Stefan V, Przemysław Oskar II¹⁵⁵. Z pewnością pobyt na dworze sieradzkim księżna traktowała jako okres przejściowy przed objęciem władzy w Krakowie. W 1271 r. doszło do otwartego konfliktu między Leszkiem a Gryfiną, trwającego aż cztery lata. Oczywiście przyczyny konfliktu, obok podawanej przez źródła impotencji księcia¹⁵⁶, miały przede wszystkim charakter polityczny, związany z ambicjami księżnej dotyczącymi panowania w Krakowie, a zagrożonymi ochłodzeniem między Leszkiem Czarnym a Bolesławem Wstydlivym. Dopiero mediacja księcia krakowskiego doprowadziła do pojednania małżonków i powrotu Gryfiny do

¹⁴⁹ M. Barański, *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992, s. 66–67, 111–114.

¹⁵⁰ Uroczystość ostatecznie się nie odbyła. A Barciak (*Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz początkach XIV w.*, Katowice 1992, s. 113, p. 281) udowodnił, że zaproszenie skierowane było nie do Gryfiny, ale do Kingi.

¹⁵¹ *Vita et Miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*. Wyd. W. Kętrzyński, MPH, t. 4, s. 715; P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 457.

¹⁵² KDM, t. 2, nr 511.

¹⁵³ KDM, t. 2, nr 512, 513–1289.

¹⁵⁴ K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, s. 100, 103.

¹⁵⁵ P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 191–192, 200.

¹⁵⁶ *Rocznik Traski*, MPH, t. 2, s. 841.

Sieradza¹⁵⁷. Od tego momentu Gryfina współrealizowała politykę męża, w życiu osobistym pary książęcej również nastąpiła znaczna poprawa dzięki kuracji podjętej u Mikołaja z Polski¹⁵⁸.

Niewątpliwie pokrewieństwo Gryfiny z węgierską dynastią wpływało na politykę księcia w czasie jego krakowskich rządów, czego przykładem mogą być plany pomocy królowi Węgier Władysławowi IV w walce z Tatarami¹⁵⁹. Gryfina odegrała aktywną rolę podczas buntu możnych sandomierskich w 1285 r., kiedy wraz z mieszczanami krakowskimi, kierowanymi przez wójta Henryka, i biskupem krakowskim Pawłem broniła wawelskiego grodu przed buntownikami, w czasie gdy książę krakowski udał się po pomoc króla Węgier Władysława IV¹⁶⁰. Gryfina wzorem poprzednich księżnych krakowskich miała prawdopodobnie uposażenie w Sandomierzu¹⁶¹. Z przywileju Leszka dla dominikanów sandomierskich dowiadujemy się, że dostali oni od księcia działkę pod młyn w miejscu, w którym żona księcia lubiła przesiadywać z powodu łagodności klimatu¹⁶². Jednak podobnie jak Kinga — jedyna księżna krakowska uposażona poza Sandomierzem — związała się z ziemią sądecką graniczącą z jej rodzinnym krajem.

Po śmierci Leszka Czarnego według P. Żmudzkiego Gryfina przybyła bezpośrednio do ciotki w Sączu i wraz z Kingą i rycerzami sądeckimi złożyła hołd Waławowi z dominium sądeckiego, w opinii B. Nowackiego zgodnie z przekazem Kroniki Pulkawy nadała ziemię krakowską Waławowi w 1290 r.¹⁶³. Gryfina popierała dążenia Waława II do opanowania Małopolski, na co niewątpliwie wpłynęły więzy pokrewieństwa — król Czech był siostrzeńcem księżnej¹⁶⁴. Być może wokół niej skupiło się proczeskie stronnictwo możnowładcze w Małopolsce. Początkowo po śmierci Henryka Prawego nie było ono liczne i wpływowe, jednak po rezygnacji Przemysła II poparł Waława II biskup krakowski z częścią wyższego duchowieństwa krakowskiego i przypuszczalnie niektórzy z dawnych

¹⁵⁷ P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 226–227.

¹⁵⁸ *Rocznik Traski*, MPH, t. 2, s. 841.

¹⁵⁹ P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 389.

¹⁶⁰ P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 403–404, 436; *Rocznik Traski*, s. 850–851.

¹⁶¹ A. Teterycz-Puzio, *Geneza województwa sandomierskiego...*, s. 164.

¹⁶² *Dokument z 1286 r.*, [w:] Z. Mazur, *Dwa dokumenty Leszka Czarnego dla dominikanów sandomierskich*, „*Studia Historyczne*” 1969, t. 12, s. 609 lub KDM, t. 1, nr 112. W obecności Gryfiny też Leszek wystawił dokumenty dla klasztoru w Sandomierzu, KDM, t. 1, nr 112.

¹⁶³ P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 471–472; Cz. Depuła, *Czorsztyń czyli Wronin. Studium o najstarszych dziejach osadnictwa na pograniczu polsko-węgierskim w rejonie Pienin*, Lublin 1992, s. 103. B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, Poznań 1997, s. 34–39.

¹⁶⁴ W latach dziewięćdziesiątych XIII w. Waław wydał kilka dokumentów dotyczących ziemi sądeckiej, KDM, nr 121–1292, KDM, t. 2, nr 521, 522–1293.

stronników księcia wielkopolskiego¹⁶⁵. Na podstawie badań T. Nowakowskiego można stwierdzić, że Waław II nie zmierzał do utworzenia nowej elity władzy w Małopolsce¹⁶⁶.

Po zajęciu Małopolski przez Waława w wystawianych wtedy dokumentach Gryfina zaczęła się tytułować *domina de Sandech*.¹⁶⁷ W dokumencie księżnej z 1293 r. wieś Gąbin została zlokalizowana *in terra Sandecensi*¹⁶⁸. Powyższy termin świadczy o traktowaniu tego terenu jako odrębnej jednostki administracyjnej. W świetle badań K. Orzechowskiego, prowadzonych głównie na podstawie dokumentów dotyczących Małopolski i Wielkopolski, w XIII w. *terra* najczęściej oznaczała księstwo dzielnicowe, choć pojęcie to było używane w różnych kontekstach, także na określenie obszaru stanowiącego jednostkę terytorialnego podziału państwa mniejszą niż *ducatus*¹⁶⁹. W 1299 r. Gryfina wystąpiła z tytułem *domina territorij Sandecensis*¹⁷⁰. Według opinii K. Orzechowskiego określenie *territorium* było przez cały czas swego występowania płynne znaczeniowo, odgrywając przejściową rolę między kasztelanią i dystryktem¹⁷¹. Być może użycie tego pojęcia w dokumencie księżnej związane było z osłabieniem pozycji popieranego przez księżnę Waława.

Gryfina, podobnie jak Kinga, zapewne dysponowała prawami do opłat, danin i służebności, które zachowywał książę we wsiach posiadających niepełny immunitet, czerpała dochody z opłat celnych, wydawała pozwolenia na lokacje wsi na prawie niemieckim¹⁷². Z listy świadków jej dokumentów wystawionych w tym okresie wynika, że miała swój dwór składający się z duchownych i rycerzy, wśród których było kilku z tytułem komesa¹⁷³. W 1300 r. wyjechała

¹⁶⁵ T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1993, s. 45–46.

¹⁶⁶ *Ibid.*, s. 76–77. Nadal w elicie były rody (Lisów, Toporczyków, Rawitów i Gryfitów), które odgrywały główną rolę przed 1292 r.

¹⁶⁷ KDM, t. 2 nr 518–1292, 523, 524, 525, 526–1293, 532–1296.

¹⁶⁸ KDM, t.2, nr 523–1293.

¹⁶⁹ K. Orzechowski, *Terra w dokumentach małopolskich do końca XIV w.*, AUW, nr 612, Prawo 1985, nr 56, s. 30. Spostrzeżenia K. Orzechowskiego znajdują potwierdzenie także w terminologii stosowanej w kancelariach mazowieckich. A. Teterycz-Puzio, *Mazowsze w ustroju Polski piastowskiej...*, s. 27–53.

¹⁷⁰ KDM, t. 1, nr 132, 518–1292, 523, 524, 525, 526–1293, 532–1296.

¹⁷¹ K. Orzechowski, *Terra w dokumentach wielkopolskich XIII i XIV w.*, AUW 1982, nr 110, s. 46–47; idem, *Terra w dokumentach małopolskich...*, s. 20–21.

¹⁷² M. Piszczkowska, *Gryfina*, PSB, t. 9, s. 72–73.

¹⁷³ KDM, t. 2, nr 523 (komes Mikołaj sędzieja księżnej, komes Filip, komes Paweł), nr 524 (dodatkowo komes Mikołaj zwany Pączek), nr 525 (obaj Mikołajowie jako komesi), nr 526 (obaj Mikołajowie i Falon), nr 532 (z tytułem komesa wystąpili Mikołaj zwany Pączek, Mikołaj zwany Jaskorka sędzieja księżnej i Filip), KDM, t. 1, nr 132 (oprócz wspomnianych komesi Adam i komesi Boguta).

do Pragi, by zaopiekować się narzeczoną Wacława II Ryksą, córką Przemysła II¹⁷⁴.

Księżne krakowskie w XIII w. kierowały się w swojej działalności określonym celem politycznym (zapewnieniem tronu dla synów bądź utrzymaniem własnej niezależności), dla którego realizacji szukały poparcia wśród możnych małopolskich, czasami wykorzystując nieporozumienia między nimi. Do połowy XIII w. księżne krakowskie wkraczały aktywnie na arenę polityczną dopiero po śmierci mężów, zmuszone koniecznością obrony zagrożonej władzy synów. Sprzymierzeńców szukały w ziemi sandomierskiej, traktowanej jako dziedziczna dzielnicą potomków Kazimierza Sprawiedliwego. Opierały się zatem w swej polityce na możnowładztwie tej dzielnicy i dzięki niemu osiągały swój cel polityczny — utrzymanie władzy nad Małopolską dla swoich synów. Postawę księżnych krakowskich w II połowie XIII w. cechowała spora doza niezależności, obie posiadały własne dominium — ziemię sądecką, czasami nawet prowadziły politykę niezależną w stosunku do książąt krakowskich. Różna postawa księżnych w okresie rozbitcia dzielnicowego była też wynikiem pochodzenia czy też wychowania w odmiennych kręgach kulturowych.

¹⁷⁴ M. Piszczkowska, *Gryfina*, s. 72.